

УДК 579.873.21:579.252.55:615.281

ХАРАКТЕР РЕЗИСТЕНТНОСТІ МІКОБАКТЕРІЙ ТУБЕРКУЛЬОЗУ ДО АНТИМІКОБАКТЕРІАЛЬНИХ ПРЕПАРАТІВ У ХВОРИХ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ ЛЕГЕНЬ З БАКТЕРІОВИДІЛЕННЯМ

О. З. Зарічна¹, О. П. Заргарян²

¹ДУ „Львівський науково-дослідний інститут епідеміології та гігієни МОЗ України”
вул. Зелена, 12, Львів 79005, Україна
e-mail: olha_zar@i.ua

²Львівський регіональний фтизіопульмонологічний клінічний лікувально-діагностичний центр
вул. Зелена, 477, Львів 79066, Україна

Представлені результати ретроспективного аналізу даних резистентності 1584 штамів мікобактерій туберкульозу, виділених від хворих, які перебували на стаціонарному лікуванні у Львівському регіональному фтизіопульмонологічному клінічному лікувально-діагностичному центрі у 2009–2010 рр. Аналізували частоту, структуру та профіль резистентності мікобактерій туберкульозу до антимікобактеріальних препаратів I ряду. Моніторинг бактеріологічних показників у хворих-бактеріовиділювачів показав характерний для сучасної епідемії туберкульозу перерозподіл частоти виявлення чутливих і стійких штамів мікобактерій туберкульозу до антимікобактеріальних препаратів зі зростанням частки стійких штамів і зменшенням чутливих.

Ключові слова: мікобактерії туберкульозу, антимікобактеріальні препарати, резистентність.

ВСТУП

Протягом останніх років у багатьох країнах світу, включаючи Україну, туберкульоз став однією з найважливіших і складних проблем, що зумовлено неухильним погіршенням епідемічної ситуації [6, 7, 9, 10]. У сучасних умовах однією з основних причин зростання епідемії туберкульозу є зміна біологічних особливостей мікобактерій туберкульозу (МБТ), найважливішою з яких став розвиток резистентності до антимікобактеріальних препаратів (АМБП) [1, 2, 4, 5, 8]. Хіміорезистентний туберкульоз (ХРТБ) – це форма туберкульозу, за якої пацієнт виділяє МБТ, резистентні до одного або кількох АМБП, що підтверджено бактеріологічним методом. ХРТБ як особливу форму туберкульозу почали виділяти з 90-х років, коли у світі відбулося зростання частоти резистентних збудників туберкульозу до найактивніших протитуберкульозних препаратів (ізоніазиду та рифампіцину) і значне зниження ефективності терапії, зростання смертності від туберкульозу при застосуванні наявних методів лікування.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведено ретроспективний аналіз даних мікробіологічних досліджень медикаментозної резистентності 1584 штамів МБТ до АМБП, виділених від хворих, які перебували на стаціонарному лікуванні у Львівському регіональному фтизіопульмонологічному клінічному лікувально-діагностичному центрі в 2009–2010 роках. У всіх хворих на туберкульоз легень бактеріовиділення виявляли за допомогою бактеріоскопії та культурального методу. Виділення культури ідентифікували згідно з Наказом МОЗ України від 06.02.02 № 45 „Інструкція з бактеріологічної діагностики туберкульозної інфекції” [3], визначали чутливість МБТ до АМБП – ізоніазиду, рифампіцину, етамбутолу, стрептоміцину, піразинаміду методом абсолютних концентрацій на твердих яєчних поживних середовищах. При цьому штами МБТ, резистентні до ізоніазиду і рифампіцину одночасно або ізоніазиду і рифампіцину й одного або декількох АМБП, характеризувались як мультирезистентні; штами МБТ, резистентні до будь-яких двох або більше АМБП, крім одночасної резистентності до ізоніазиду і рифампіцину, як полірезистентні; штами МБТ, резистентні до одного АМБП, як монорезистентні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ І ЇХНЕ ОБГОВОРЕННЯ

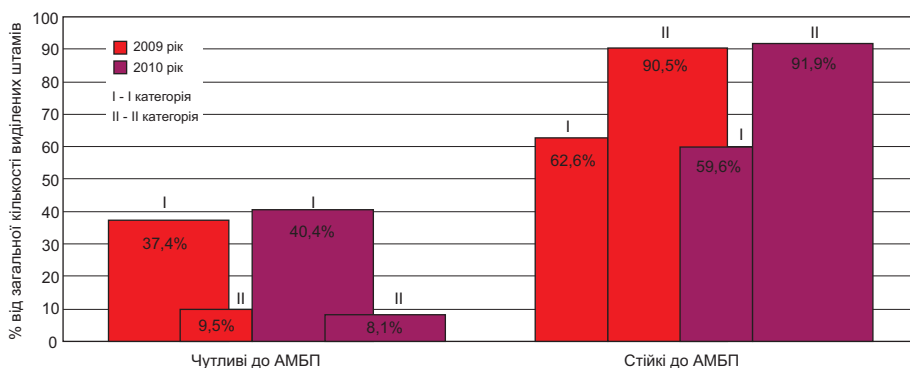
Метою дослідження був аналіз частоти, структури та профілю резистентності штамів МБТ до АМБП I ряду: ізоніазиду (H), рифампіцину (R), етамбутолу (E), стрептоміцину (S), піразинаміду (Z).

Характер резистентності мікобактерій туберкульозу вивчено у 848 штамів виділених від хворих-бактеріовиділювачів за 2009 р. (з них 605 штами, виділені від хворих на вперше діагностований туберкульоз легень з бактеріовиділенням (I категорія) та 243 штами, виділені від хворих на вперше діагностований туберкульоз легень з бактеріовиділенням, які перервали базове стаціонарне лікування з різних причин або були неефективно лікованими на інтенсивному етапі хіміотерапії і залишилися бактеріовиділювачами та хворі з рецидивами туберкульозу (II категорія) і у 736 штамів, виділених за 2010 р. (з них 539 і 197 штамів від хворих I та II категорії відповідно).

У 2009 р. відсоток стійких штамів МБТ у хворих I категорії становив 62,6% від загального числа виділених штамів, у хворих II категорії – 90,5% (рис. 1), а відсоток чутливих до АМБП штамів був нижчим у хворих II категорії – 37,4% та 9,5%, відповідно. Аналогічна картина спостерігалась і у 2010 році. Відсоток стійких до АМБП штамів МБТ у хворих I категорії дорівнює 59,6%, у хворих II категорії – 91,9%, відсоток чутливих – 40,4% та 8,1%, відповідно. Як видно з рис. 1, частота виділення стійких штамів МБТ від хворих II категорії була вищою в 1,4 разу 2009 року та в 1,5 разу 2010 року, порівняно з частотою виділення стійких штамів МБТ від хворих I категорії, а частота виділення чутливих штамів МБТ, відповідно, – нижчою в 3,9 та в 5,0 разів. Показники резистентності й чутливості штамів до АМБП у 2009 та 2010 роках практично не відрізнялись.

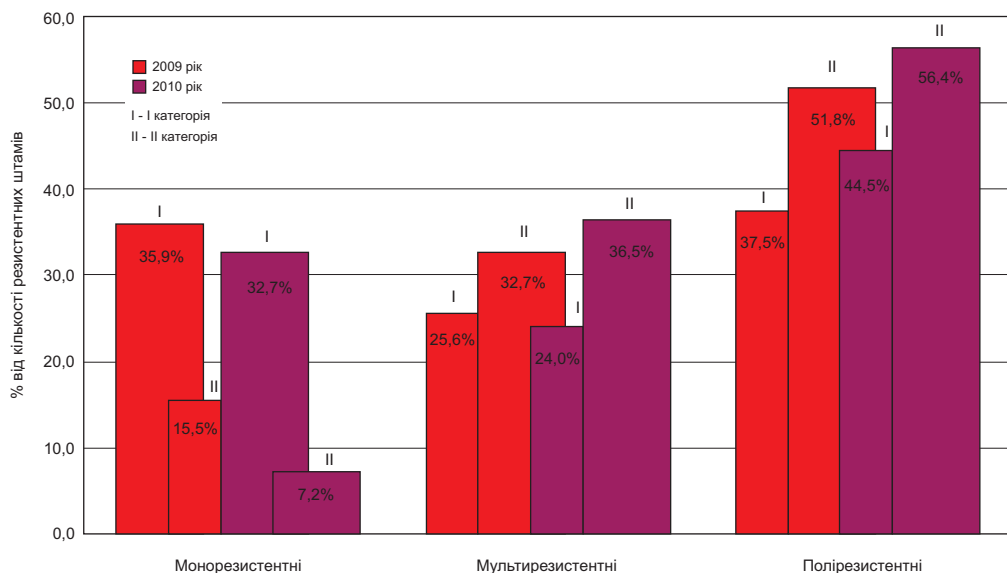
Вивчено профіль моно-, мульти- і полірезистентності мікобактерій туберкульозу за 2009–2010 рр. у хворих I та II категорій (рис. 2). У структурі резистентності МБТ серед хворих I категорії найменшу частку становили мультирезистентні штами (25,6% від числа резистентних штамів у 2009 р. та 24,0 % у 2010 р.), найбільшу

частку – полірезистентні штами (37,5% та 44,5%, відповідно). Серед хворих II категорії найменшу частку становили монорезистентні штами (15,5% та 7,2%, відповідно), найбільшу – полірезистентні (51,8% та 56,4%, відповідно). Частота виявлення монорезистентних штамів у хворих II категорії 2009 року була у 2,3 разу меншою, а 2010 року – в 4,5 разу меншою ніж у хворих I категорії, тоді як частота виявлення мульти- та полірезистентних штамів у хворих II категорії була більшою, відповідно, в 1,3 і в 1,4 разу 2009 року, та в 1,5 і 1,3 разу 2010 року.

Рис. 1. Показники резистентності штамів мікобактерій туберкульозу до антимікобактеріальних препаратів у 2009 та 2010 роках

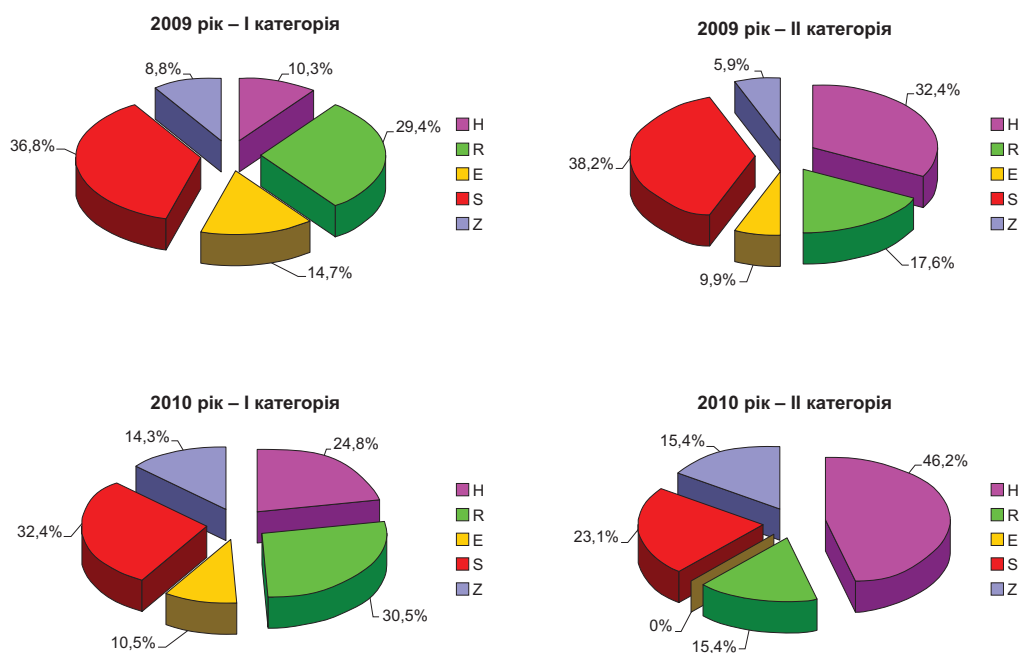
Fig. 1. Indicators of resistance and sensitivity of *Mycobacterium tuberculosis* strains to antimycobacterial drugs in 2009 and 2010

Рис. 2. Структура резистентності штамів мікобактерій туберкульозу у 2009 та 2010 роках

Fig. 2. Structure of resistance strains of *Mycobacterium tuberculosis* in 2009 and 2010

За період з 2009 р. до 2010 р. встановлено (рис. 3), що у профілі монорезистентності у хворих I категорії найбільшу частку становили штами МБТ стійкі до стрептоміцину (36,8% від загального числа монорезистентних штамів та 32,4%, відповідно), у хворих II категорії – стійкі до стрептоміцину (38,2% у 2009 р.) та до ізоніазиду – 46,2% у 2010 р. Щодо стійких до ізоніазиду штамів, то слід зазначити, що їхня частка у хворих II категорії була більша в 3,1 разу 2009 року та в 1,9 разу 2010 року. У хворих II категорії, порівняно з хворими I категорії, частота виявлення штамів, стійких до рифампіцину, у 2009 та 2010 років була меншою в 1,7 та 2,0 разу, відповідно, стійких до етамбутолу – в 2,5 та 10,5 разу. У 2010 р. штамів, стійких до етамбутолу, у хворих II категорії виявлено не було. Щодо штамів, стійких до стрептоміцину, то їх частка у хворих II категорії була більша в 1,0 раз 2009 року, а 2010 року, навпаки, менша в 1,4 разу. Щодо штамів, стійких до піразинаміду, то їх частка у хворих II категорії була менша в 1,5 разу 2009 року, а 2010 року, навпаки, більша в 1,1 разу.

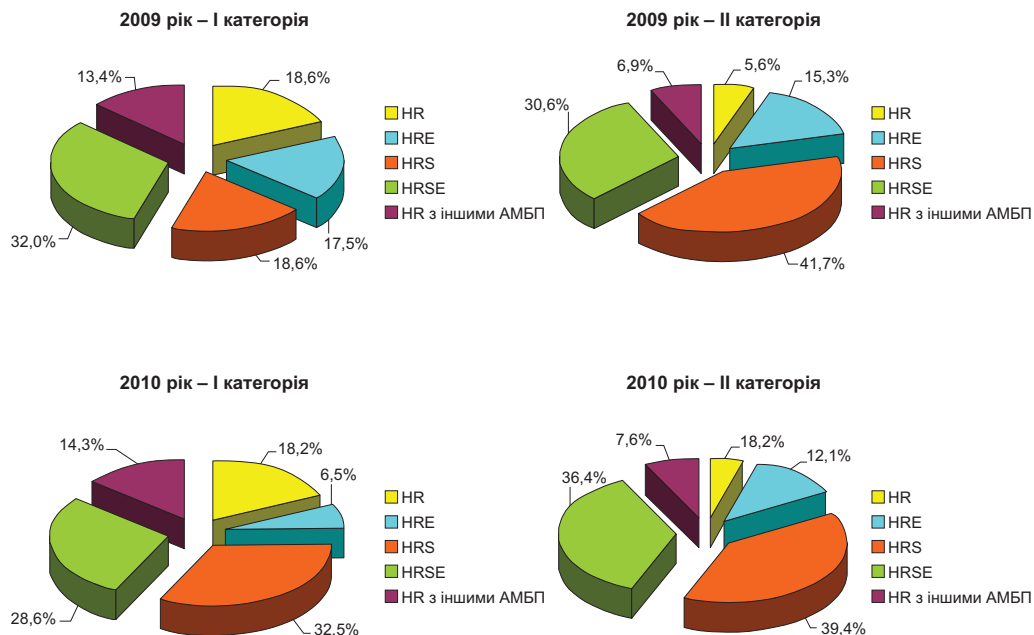

Рис. 3. Профіль монорезистентності штамів мікобактерій туберкульозу у 2009 та 2010 роках (% від загальної кількості монорезистентних штамів)

Fig. 3. Monoresistance profile of *Mycobacterium tuberculosis* strains in 2009 and 2010 (% of total of mono-resistant strains)

Профіль мультирезистентності штамів мікобактерій туберкульозу у хворих I та II категорій за період з 2009 р. по 2010 р. подано на рис. 4. Слід відзначити, що у 2009 та 2010 роках у структурі мультирезистентності переважали штами МБТ, стійкі до HRSE та HRS, виділені від хворих I та II категорій. У 2009 та 2010 рр. серед проаналізованих штамів стійкість до HRS була більшою в 2,2 та 1,2 разу, відповідно,

серед виділених від хворих II категорії, а стійкість до HR та до HR з іншими АМБП меншою у 3,3 і 1,9 разу 2009 року та в 4,0 і 1,9 разу 2010 року. Щодо штамів, стійких до HRE та HRSE, то їх частка була менша в 1,1 та 1,0 раз 2009 року, а 2010 року, навпаки, більша в 1,9 та в 1,3 разу серед виділених від хворих II категорії.

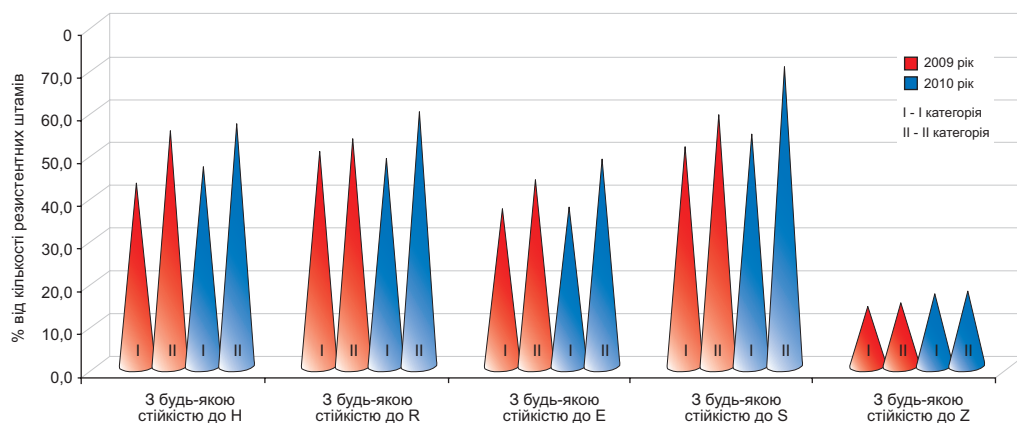
Рис. 4. Профіль мультирезистентності штамів мікобактерій туберкульозу у 2009 та 2010 роках (% від загальної кількості мультирезистентних штамів)

Fig. 4. Multiresistance profile of Mycobacterium tuberculosis strains in 2009 and 2010 (% of total of multiresistant strains)

Проаналізовано частоту виявлення штамів МБТ з резистентністю до будь-якої комбінації АМБП – Н, R, E, S, Z, виділених від хворих I та II категорій за 2009–2010 рр. (рис. 5). Серед проаналізованих штамів найбільший відсоток становили стійкі до стрептоміцину в будь-якій комбінації з іншими препаратами, найменший – стійкі до піразинаміду в будь-якій комбінації з іншими препаратами.

ВИСНОВКИ

Моніторинг чутливості мікобактерій туберкульозу до АМБП, виділених від хворих-бактеріовиділювачів, які перебували на стаціонарному лікуванні у Львівському регіональному фтизіопульмонологічному клінічному лікувально-діагностичному центрі упродовж 2009–2010 рр., показав характерний для сучасної епідемії туберкульозу перерозподіл у частоті виявлення чутливих та стійких штамів, зокрема зростання частки стійких і зменшення чутливих. Показники резистентності штамів МБТ до АМБП, виділених від хворих I і II категорій, у 2009 та 2010 роках практично не відрізнялися, що свідчить про відсутність динаміки змін профілю резистентності штамів.

Рис. 5. Частота виявлення резистентних штамів мікобактерій туберкульозу до будь-якої комбінації антимікобактеріальних препаратів

Fig. 5. Frequency of resistant strains to any combination of antimycobacterial drugs

Ретроспективний аналіз частоти виявлення стійких штамів МБТ вказує на зростання хіміорезистентних форм туберкульозу легень у сучасних умовах. Порівняльний аналіз структури резистентності показав зменшення частоти виявлення монорезистентних штамів у хворих II категорії у 2009–2010 рр., в той час як частота виявлення мульти- та полірезистентних штамів у хворих II категорії збільшилась. У структурі резистентності МБТ у хворих I категорії найменшу частку становили мультирезистентні штами.

Вивчення структури, частоти і профілю резистентності МБТ дає можливість своєчасно корегувати схеми лікування хворих-бактеріовиділювачів та прогнозувати ефективність терапії на стаціонарному етапі лікування. Резистентність МБТ до АМБП є одним із факторів, що впливають на клінічну ефективність лікування, перебіг туберкульозного процесу й епідемічну ситуацію з туберкульозу в цілому.

1. Журило О.А. Стандарти бактеріологічної діагностики туберкульозу в клініко-діагностичних лабораторіях. Київ: ВСВ "Медицина", 2010. 112 с.
2. Ліскіна І.В., Кузовкова С.Д., Журило О.А. та ін. Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція, 2011; 2(5): 5–9.
3. Наказ МОЗ України від 06.02.02 № 45. Інструкція з бактеріологічної діагностики туберкульозної інфекції. Київ, 2002. 48 с.
4. Разнатоевська О.М. Хіміорезистентний туберкульоз легень – актуальна проблема фтизіатрії. **Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики**, 2010; 4(23): 116–118.
5. Ткач О.А., Тарасюк О.О., Павленко О.В. Поширеність та профіль первинної медикаментозної стійкості штамів *M.tuberculosis* у хворих на вперше діагностований деструктивний туберкульоз легень з бактеріовиділенням в західних областях України у 2007 році. **Український пульмонологічний журнал**, 2008; 3: 18–20.
6. Тодоріко Л.Д. Особливості епідемії та патогенезу хіміорезистентного туберкульозу на сучасному етапі. **Клиническая иммунология. Аллергология. Инфектология**, 2011; 4: 38–41.

7. *Фещенко Ю. І. Туберкульоз: організація, діагностика, лікування, профілактика та контроль за смертністю.* Київ: Здоров'я, 2010. 447 с.
8. *Фещенко Ю.И., Журило А.А., Барбова А.И. и др.* Динамика изменений спектра лекарственной устойчивости микобактерий туберкулеза, выделенных от больных, находившихся на стационарном лечении в 1990–1999 гг. *Укр. хіміотерапевт. журнал*, 2000; 3(7): 12–16.
9. *Borell S., Gagneux S.* Infectiousness, reproductive fitness and evolution of drug-resistant *Mycobacterium tuberculosis*. *Int. J. Tuberc. Lung Dis*, 2009; 13: 2042–2046.
10. *Datta B.S., Hassan G., Kadri S.M.* Multidrug-Resistant and extensively drug resistant tuberculosis in Kas0hmir, India. *J. Infect. Dev. Ctries*, 2010; 1(4): 19–23.

NATURE OF RESISTANCE MYCOBACTERIUM TUBERCULOSIS TO ANTYMYCOBACTERIAL DRUGS IN PATIENTS WITH PULMONARY TUBERCULOSIS WITH BACTERIOEXCRETION

O. Z. Zarichna¹, O. P. Zargaryan²

¹GA „Lviv Research Institute of Epidemiology and Hygiene Health Ministry of Ukraine”
12, Zelena St., Lviv 79005, Ukraine
e-mail: olha_zar@i.ua

²Lviv Regional Clinical Pulmonology Medical Diagnostic Center
477, Zelena St., Lviv 79066, Ukraine

The results of retrospective analysis of resistance in 1584 strains of *Mycobacterium tuberculosis*, isolated from patients receiving inpatient treatment at the Lviv Regional Pulmonology Clinical Medical Diagnostic Center in 2009–2010. Frequency, structure and profile of *Mycobacterium tuberculosis* resistance to antimycobacterial first-line drugs was analyzed. Bacteriological indicators in patients monitored, bacteria discharging characteristics of modern TB detection frequency redistribution of sensitive and resistant strains of *Mycobacterium tuberculosis* to antimycobacterial drugs with increasing proportion of resistant strains and decreased sensitivity were shown.

Keywords: mycobacterium tuberculosis, antimycobacterial drugs, resistance.

ХАРАКТЕР РЕЗИСТЕНТНОСТИ МИКОБАКТЕРІЙ ТУБЕРКУЛЕЗА К АНТИМИКОБАКТЕРІАЛЬНИМ ПРЕПАРАТАМ У БОЛЬНИХ ТУБЕРКУЛЕЗОМ ЛЕГКИХ С БАКТЕРИОВИДЕЛЕНИЕМ

О. З. Зарична¹, О. П. Заргарян²

¹ГУ „Львовский научно-исследовательский институт эпидемиологии и гигиены МОЗ Украины”
ул. Зеленая, 12, Львов 79005, Украина
e-mail: olha_zar@i.ua

²Львовский региональный фтизиопульмонологический клинический лечебно-диагностический центр
ул. Зеленая, 477, Львов 79066, Украина

Представлены результаты ретроспективного анализа данных резистентности 1584 штаммов микобактерий туберкулеза, выделенных от больных, нахо-

дившихся на стационарном лечении во Львовском региональном фтизиопульмонологическом клиническом лечебно-диагностическом центре в 2009–2010 годах. Анализировали частоту, структуру и профиль резистентности микобактерий туберкулеза к антимикобактериальным препаратам I ряда. Мониторинг бактериологических показателей у больных-бактериовыделителей показал характерное для современной эпидемии туберкулеза перераспределение частоты выявления чувствительных и устойчивых штаммов микобактерий туберкулеза к антимикобактериальным препаратам с ростом доли устойчивых штаммов и уменьшением чувствительных.

Ключевые слова: микобактерии туберкулеза, антимикобактериальные препараты, резистентность.

Одержано: 13.12.2011